

VILLY SØRENSEN OG FILOSOFIEN I DANMARK, EN DRØFTELSE

AF

SØREN GOSVIG OLESEN

Det følgende er et bidrag til historien om Villy Sørensen og filosofien med særligt henblik på forholdene i Danmark. Når denne historie bør skrives, er det fordi den viser noget om, hvor svært institutionen („fag-filosofien“, de „professionelle“ filosoffer) har det i mødet med en tænker. En pinlig, men også ekstraordinær historie: Hvor tit er det sket, at en filosofistuderende uden eksamen har skrevet værker, som er blevet skolende for senere studerende? Eller at den selv samme institution, som ville tage den studerende i skole og sætte ham på plads, senere tildeler ham æresdoktorgraden?

Men hvad angår muligheden for at skrive denne historie, så er det mindre oplagt. Da Villy Sørensens papirer i 2002 blev overdraget til Det Kongelige Bibliotek, skete det med krav om absolut klausulering. Papirerne er således utilgængelige, også for evt. forskere, helt indtil 2052. Derfor må det understreges, at det følgende kun er et bidrag til historien. Ikke fordi Villy Sørensens papirer kan forventes at rumme den endegyldige historie, men fordi fremstillingen måske var faldet anderledes ud, hvis papirerne havde været tilgængelige. Hvad der siges i det følgende, skal sikkert revideres engang.

Ud over mundtlig overlevering fra venner og bekendte af Villy Sørensen har forfatteren til nærværende kun haft adgang til to utrykte, skriftlige kilder, nemlig korrespondancen mellem Villy Sørensen og Niels Barfoed¹ og indstilling vedr. Æresdoktorgrad til Villy Sørensen i 500-året for Københavns Universitets grundlæggelse.²

Til indledning skal endvidere siges, at det følgende handler om Villy Sørensen og filosofien, ikke om Villy Sørensens filosofi. Rent bortset fra det anakronistiske i at tale om, at nogen „har en filosofi“ efter Hegel, den sidste systematiker – og Villy Sørensen taler da også højst spøgefuldt om

¹ KB-signatur Ut. 703; venligst stillet til rådighed af Niels Barfoed.

² Venligst stillet til rådighed af Karsten Friis Johansen, professor i filosofi og formand for bedømmelsesudvalget.

„sin“ filosofi – så er det en anden sag end forholdet til filosofien. Man kan naturligvis godt se forfatterskaber som bidrag til filosofien stadigvæk, for tænkningen er ikke ophørt med at gøre erfaringer. Men hvor filosofien har opgivet sit systemkrav (partout at skulle forklare alt, som Kierkegaard sagde om Hegel), gælder det, at filosofferne hver især koncentrerer sig nok så meget om et enkelt felt. I Sørensens tilfælde kunne det være undersøgelsen af det spaltede menneske, og *Digtere og dæmoner* fra 1959 måtte så blive det banebrydende værk. Men temaet er ikke forbeholdt et enkelt af hans værker og er heller ikke kun et tema; Sørensens stil, hans tænkning i sprogets dobbelte og for så vidt spaltede betydninger er genkendelig på et hvilket som helst sted i forfatterskabet. Hvor har han lært at tænke sådan? Så meget er klart, at i Danmark er det ikke.

„Man kan ikke studere filosofi i Danmark, man kan kun læse filosofi“,³ siger han frustreret ironisk. Efter at have forsøgt sig på Københavns Universitet med så vel filosofi og nordisk filologi som psykologi, tager Sørensen til Freiburg, hvor han i 1952-1953 studerer hos Walther Rehm. I Freiburg hører Villy Sørensen en enkelt gang også Heidegger.

Allerede i 1950'erne er Sørensen da også tilpas fortrolig med Heideggers tænkning til, at han kan skrive en lille, behændig introduktion.⁴ Han er tiltrukket af filosofien, men frastødt af personen.⁵ Det første så meget, at han i Freiburg drømmer om Heidegger om natten, det sidste så meget, at drømmene ikke er behagelige.⁶

Hvad en sådan drømmeagtig indflydelse skal betyde, er svært at afgøre, men det kunne være, at den er betegnende for et vist, spaltet forhold til Heidegger. For den tyske mester er som oftest fraværende som reference, hvorimod han er nok så meget til stede i Villy Sørensens stil. Til illustra-

³ Til Lars Jakob Muschinsky, der i sin tid læste med Villy Sørensen (ifølge meddelelse fra Muschinsky).

⁴ Cfr. *Hverken – eller*, 1961, s. 211-217. Oprindeligt offentliggjort som kronik i *Information* i 1961.

⁵ Allerede i den lille introduktion fra 1961 hedder det, at Heidegger er „så humorløs, at det er ganske komisk“ (*Hverken – eller*, s. 216). I *Tilløb, Dagbog 1949-53*, Kbh. 1988, siges det om det foredrag af Heidegger, Villy Sørensen var tilhører til, at: „Hvis han ikke havde sat det på sine højtidelige skruer havde det været utilsløret banalt“. I *Talt*, 2002, at Heidegger „opførte sig som en nar“ (s. 73). Af Villy Sørensens fremstilling i *Tilløb* fremgår det i øvrigt, at det foredrag, han overværede, må være „Wissenschaft und Besinnung“, nu tilgængeligt i *Vorträge und Aufsätze*, Martin Heidegger: *Gesamtausgabe* Bd. 7, Frankfurt am Main 2000, s. 37-65.

⁶ Villy Sørensen: Brev til Niels Barfoed, dateret Freiburg 23.7.1953.

tion et citat fra korrespondancen med Barfoed,⁷ hvor man er vidne til, at Sørensens stil nærmest vikler-sig-ud af Heideggers:

.... Til gengæld er jeg på min filosofiske skovvej kommet til en slags lysning hvor forskellige stier løber sammen. Desværre har jeg jo ikke tid til at dvæle ved dette sted og iværksætte en detaljeret filosofisk kortlægning; for at være sikker i min sag måtte jeg gå tilbage ad gamle stier i mine egne fodspor – eller rent ud sagt: læse en masse om, og også læse en masse, jeg ikke har læst før, thi tingene forstår man jo ikke før man har et synspunkt at se dem fra, og det erhverver man først efter megen omgang med tingene.“

På dette tidspunkt har Villy Sørensen allerede erhvervet sig lidt af en position i offentligheden som forfatter og filosof. Som sådan har han gjort sig fri af systemet og som sådan er han en anden end den person, der er i clinch med det – og som er emnet for det følgende. For det er en anden historie.

I stedet for at se på Sørensens resultater, det færdige forfatterskab og dets forvaltning af filosofiens opgave, skal vi m.a.o. snarere følge Sørensens vej ud af den institutionaliserede filosofi (ovf. kaldet „systemet“). For måske er denne udvej kærering for andre. Spørgsmålet, vi vil drøfte, er: Hvad er det for en måde at drive filosofi på, den unge Villy Sørensen møder, og hvad er det, han foreslår i stedet? Drøftelsen skal dog ikke være en ukritisk besvarelse af det stillede spørgsmål. Drøftelsen må tage stilling til en række forhold, både hvad Villy Sørensens konfrontation siger om filosofien i Danmark og hvad den ikke siger, både hvad denne konfrontation siger om Sørensen og hvad den siger om filosofien.

Filosofien som institution

„Man kan ikke studere filosofi i Danmark, man kan kun læse filosofi.“ Hvad Villy Sørensen lægger afstand til med sin bemærkning, er filosofien, ikke som sådan, men som institution, „universitetsfilosofien“, som han kalder den, eller „fagfilosofien“ i Danmark. Og institutionen, det primært gælder, er den examen philosophicum (eller blot: filosofikum), som studerende ved danske universiteter skulle aflægge ifølge en ordning, som gjaldt helt fra 1847 til 1971.

Denne alment dannende filosofiske forprøve er, såvidt Sørensens analyse, blevet stadig mindre almen og mindre dannende, efterhånden som filosofien har bestræbt sig på at blive fag og at blive videnskabelig. Villy

⁷ Brev dateret København 14.11.1958.

Sørensen ytrer sig da også kulturpessimistisk om den danske kultur i almindelighed: „Vi har krævet for lidt af os selv og hinanden på det intellektuelle plan“⁸. Men altså i særdeleshed pessimistisk om forvaltningen af filosofien på universiteterne: „Der er ingen universitetslærere, der har haft så god lejlighed til at overbevise så mange om deres fags væsentlighed som filosofikumprædikanterne [sic!], der gennem menneskealdrer har overbevist stadig flere studenter om deres fags grinagtighed“.⁹

Villy Sørensen benævner den filosofi, der mødte ham på universitetet, positivisme eller neopositivisme, så vel som analytisk filosofi eller sprog-analytisk filosofi. Hans karakteristik af denne er for det meste kortfattet og skarp, ikke sjældent parodierende. I *Den gyldne middelvej* betegnes „den analytiske filosofi“ som den vej, „Wittgenstein som den første betrådte fra sin blindgyde, og som sidenhen har været meget befærdet, det korte stykke den når“.¹⁰ I *Mellem fortid og fremtid* hedder det: „Som bekendt løser man nu filosofiske problemer ved at sige at visse udtryk ikke hører til en logisk kategori, men til en anden“.¹¹ Som eksempel på et filosofisk problem med behov for slig behandling anføres det meinong-russellske paradoks: „Det gyldne bjerg eksisterer ikke“. Og som baggrund for behandlingen af sådanne filosofiske problemer anføres den opfattelse, at når filosofiske problemer kræver behandling, er det fordi de udgør „sygdomme“, der må helbredes. Men „er de da ikke blevet helbredt endnu... efter alle disse års analytisk filosofi“,¹² spørger Villy Sørensen forundret. I 1966.

Hvor skarp og skrap Sørensen end er i sin karakteristik, fortegnende bliver han dog aldrig. For at konstatere det er det tilstrækkeligt at sammenligne med andre samtidiges karakteristik eller at konsultere de kilder, som foreligger i form af lærebøger eller udgivne forelæsningsmanuskripter.

Således har Oskar Borgman Hansen, tidligere lektor i filosofi ved Aarhus Universitet, som læste under professor Jørgen Jørgensen i 1940'erne, spøgefuldt rost sig selv af at være en mønsterelev af denne, i det mindste hvad angik den tyske idealisme. Oskar Borgman Hansen har nemlig (efter eget udsagn) noteret alt ned, som blev sagt i Jørgensens forelæs-

⁸ *Talt*, s. 177. I *Digtere og dæmoner* siges det om Hermann Brochs verdensberømmelse, at denne „måske med tiden vil brede sig endog til Danmark“ (s. 108). Og i *Mellem fortid og fremtid*, 1969, karakteriseres det danske sprog et enkelt sted – ironisk – som „ufilosofisk“ (s. 72).

⁹ *Mellem fortid og fremtid* (note 8), s. 161.

¹⁰ *Den gyldne middelvej*, 1979, s. 18.

¹¹ *Mellem fortid og fremtid* (note 8), s. 158.

¹² *Mellem fortid og fremtid* (note 8), s. 159.

ninger om Fichte, Schelling og Hegel. Det beløb sig til følgende: „Det er svært at finde ud af, hvad de har ment. Men noget må de vel have ment“.¹³ I den trykte udgave af Jørgensens forelæsninger bruges der dog 4 (af 561) sider på den tyske idealisme. Efter behandlingen af Fichte, Schelling, Hegel siges det afsluttende og advarende, at: „de store naturvidenskabelige Fremskridt afslørede de romantiske Systemer som blotte spekulative Fantasier“.¹⁴

Justus Hartnack, af Villy Sørensen kaldet „de sproganalytiske filosofers nestor her i landet“,¹⁵ viderefører i *sin* lærebog til filosofikumbrug, *Filosofiens historie*, Jørgensens oversigt over tysk og omtaler endda for fuldstændighedens skyld fransk filosofi; Husserl og Merleau-Ponty behandles over hver en halv side. I forbindelse med Husserl konkluderes, at „fænomenologien har ikke *qua* fænomenologi bidraget på nogen betydningsfuld måde til løsningen af de filosofiske problemer“.¹⁶ Mod Merleau-Ponty indvendes, at „henvisninger til psykologiske eksperimenter er fremherskende“.¹⁷ Og hvad man ikke kunne lære hos professorerne i København og Århus, det kunne man lære hos professoren i Odense, David Favrholdt. I dennes bog *Filosofi og samfund* pointeres det, at „Heideggers ontologi“ er „dårlig filosofi“, baseret på „yderst tvivlsomme postulater“.¹⁸

Men nok om Jørgensen, Hartnack, Favrholdt, the founding fathers hvad angår fagfilosofien i København, Århus, Odense. Hvad angår Villy Sørensens karakteristik, så interesserer den for indeværende mindre på grund af den bestemte retning, hans kritik (om man så må sige) går ud over, end på grund af den bestemte opfattelse og forvaltning af filosofien, som det lykkes denne retning at gennemtrumfe. I denne sammenhæng er det karakteristikkens pointe, at filosofien under denne bestemte retnings (lad den så hedde den analytiske eller den positivistiske) hegemoni bliver komplet ahistorisk. Den filosofiske diskussion, som kan føres med og opsiges i filosofiens klassikere, dør ud i Danmark, fordi klassiker-

¹³ *Exil* N° 2, 1971, s. 41. Gentaget i Oskar Borgman Hansen: *Erindringer og refleksioner*, 2001, s. 47, med næsten samme ordlyd.

¹⁴ Jørgen Jørgensen: *Filosofiske forelæsninger som indledning til videnskabelige studier*, 1926, s. 519 (betegnelsen „blotte Fantasiprodukter“ anvendes allerede s. 469 i forb. med den tyske idealisme).

¹⁵ *Den gyldne middelvej*, 1979 (note 10), s. 18.

¹⁶ Justus Hartnack: „Analytisk filosofi“, Jørgen K. Bukdahl (red.): *Filosofien efter Hegel*, 1979, s. 219.

¹⁷ Hartnack 1979 (note 16), s. 220.

¹⁸ David Favrholdt: *Filosofi og samfund*, 1967, s. 61 og 62. (Så er det sagt! noterer Villy Søren i denne forbindelse, *Mellem fortid og fremtid* (note 8), s. 163.

ne ikke spiller nogen rolle i den „specielle fagfilosofiske“ debat dér¹⁹. Fagfilosofferne underviser kun i fagfilosofi og lader så evt. i deres forelæsninger de større filosoffer „optræde som klovn“²⁰. Netop denne forvaltning af en diskussion, hvis styrke er at have været i gang i 2500 år, bliver afgørende for, at Villy Sørensens opgør med filosofien som institution kommer til at gå heftigst ud over den institutionaliserede filosofihistorie – sådan som det fremgår af Sørensens dagbøger²¹. Som forfatterskabet med dets fortløbende diskussion med filosofiens klassikere senere skulle vise, handler det til syvende og sidst for Villy Sørensen om forholdet til filosofiens historie:

„Alt er vand, alt er Gud, alt er stof – slige rummelige sætninger kan man finde i de gamle facitlister som er filosofiens historie. Dog, hvis man opgiver at finde et facit i filosofien, må man også få et andet forhold til filosofiens historie“²².

Hermed gives der ord til forhåbningen om, at man en dag også i Danmark ville kunne *studere* og ikke blot læse filosofi, dvs. de studerende på universiteterne blive befordret og ikke mere forhindret i at *læse* filosofi.

Den herskende ideologi

Midt i al kritikken bør kritikeren ikke selv unddrage sig kritik. Lad Villy Sørensens kritik være nok så træffende – er der alligevel ikke noget, han har overset? På i det mindste et enkelt punkt må det vel siges at være tilfældet: Villy Sørensen lader til at forudsætte, at filosofien som institution er til for at pleje talenterne og sørge for at fremme tænkningen. Men det er tvivlsomt, om denne forudsætning holder, når man ser på filosofiens historie netop *som institution*. Og selv om man ser kritisk på nutidens of-

¹⁹ *Mellem fortid og fremtid* (note 8), s. 127-128.

²⁰ *Mellem fortid og fremtid* (note 8), s. 163.

²¹ se: *Tilløb. Dagbog 1949-53* (note 5), optegnelse for 13. februar 1951, som beretter om en samtale med Frithiof Brandt (s. 53-54). Den følgende dag skriver Villy Sørensen, at han har ringet til professor Jørgensen for at bekende sit uheld hos Brandt („eller dennes uheld hos mig“). Derefter hedder det, med en ordlyd, som nærmer sig den ovf. citerede (p. 318 og p. 319) mdl. overlevering: „Jeg har dog aldrig selv troet på at jeg kunne studere filosofi – men jeg har været mig sørgelig bevidst at jeg var *tvunget* til at læse det.“ (s. 54, tekstens kursiv). I *Talt*, 2002 (note 5), siges det mere lige ud af posen, at Frithiof Brandt var „en nar“ – og Jørgensen ligeså. „Det var de begge to, men det er noget, der har ligget til filosoffer siden Molières tid ; s. 63.

²² *Mellem fortid og fremtid* (note 8), s. 86.

fentligt ansatte filosoffer, så må man dog indse, at de som ansatte også er andet end filosoffer, nemlig funktionærer.

Tænkning er ikke nogen ufarlig sag, den udfordrer magthaverne og bringer tænkeren selv i fare. Sokrates' død er det store eksempel på dette i filosofiens historie. Hvad om vi anskuede filosofiens institution som opbygget netop til værn mod en ny Sokrates? En vis legende har dog trods alt præsenteret os for Kirken som værn mod en ny Kristus? Når det gælder at tækkes magthaverne, kan filosofferne ikke opføre sig som Sokrates. Så bliver opgaven snarere at besværges tænkningens fare: At glatte ud og være til behag.

Man har sagt, at de herskende tanker er de herskendes tanker. Men hvem siger, at herskere overhovedet tænker eller ønsker sig tænkning dér, hvor de skal herske? I talemåden om de herskendes tanker er tænkningen kun taget i vag betydning, i betydningen ideologi. Formuleringen har ikke til opgave at bestemme tænkningens sag, men at bestemme filosofiens funktion som ideologi. Netop i den funktion *kan* denne nok gøres til genstand for en ideologikritik à la Villy Sørensens. Men så må filosofiens opgave ansues som en anden end tænkningens, nemlig at udtrykke sin tids forhold på en sådan måde, at disse fremstår som gyldige til alle tider; at naturalisere. Og det må erindres, så paradoksalt det end er, at det under forskellige forhold er vidt forskellige typer filosofi, der er egnet til at fremstå som gyldige under alle forhold.

I de latinske og latinamerikanske lande har det ofte været en form for katolsk eller neothomistisk filosofi, der har vist sig bedst egnet. I de østeuropæiske stater forsøg på kommunisme var det marxismen-leninismen, doceret af partiets apparatjikker. De østeuropæiske eller latinamerikanske lande er eksempler på ret gammeldags, mere eller mindre diktatoriske magtformer; dogmatikken er tilsvarende håndfast. Anderledes i de rige, vestlige demokratier. Her er magten anonym og måden at være autoriteter på mere subtil.

Bortset fra de banale, empiriske grunde, som har at gøre med kulturens amerikanisering siden Anden Verdenskrig, er dette grunden til, at den såkaldt analytiske filosofi har kunnet importeres fra den angelsaksiske verden i et sådant omfang, at den i nogle lande, og da specielt de skandinaviske, har taget monopol på at definere, hvad filosofi (overhovedet, til alle tider) er: Hvor denne filosofiske retning en sjælden gang optræder i eget navn, er den så beskeden og anonym, at det bliver påfaldende.

Til illustration af det anonyme hegemoni skal citeres to definitioner. Den første er hentet fra den meget udbredte *Vor tids filosofi*. Den anden fra den næsten lige så udbredte *Filosofien efter Hegel*. Teksterne findes

under overskrifterne „Hvad er analytisk filosofi?“ hhv. „Analytisk filosofi“; de skyldes hhv. Jan Riis Flor og Justus Hartnack. Understregningerne skyldes nærværende artikels forfatter.

„Med udtrykket „analytisk filosofi“ tænkes hverken på en bestemt retning eller skole. Derimod henvises der i bred forstand til en form for filosofi, der går ud fra, at vi kun kan gøre os håb om at forstå og eventuelt (op)løse de traditionelle filosofiske problemer, hvis vi undersøger betydningen af de udtryk, som indgår i vore problemformuleringer. Det er endvidere et gennemgående træk ved megen analytisk filosofi, at den er præget af en erfaringsorienteret (empiristisk) grundholdning – ofte forbundet med en ide om, at al egentlig erkendelse er af (natur)videnskabelig art.“²³

„Med udtrykket analytisk filosofi menes normalt en filosofisk opfattelse der lægger hovedvægten på en analyse af den logiske struktur af det sprog – de udtryk og de sætninger – ved hjælp af hvilke filosofiske, ikke mindst metafysiske, problemer formuleres. *Den analytiske filosofi anser det derimod ikke for opgaven at bevise (eller modbevise) eller at argumentere for eller imod sandheden af filosofiske påstande*“.²⁴

Altså: Den analytiske filosofi er ganske neutral. Den er endda uimodsigelig, eftersom den ingenting siger. Alle påstande kan rummes af den, eftersom den selv intet påstår, alle skoler eller retninger vil i dette rige uden skole eller retning blive retfærdigt dømt: Således kan den analytiske filosofi, når den definerer sig som her, med en sand perlerække af Verneinungen vende sin beskedenhed til det modsatte og i sit afkald på at udgøre en filosofisk retning hævde sig som filosofien.

Når man nu, som Villy Sørensen, og med ham de fleste andre, melder sig på filosofistudiet, fordi man selv har læst lidt Platon eller Kierkegaard eller Nietzsche eller selv har forsøgt sig så godt man kan med problemer af den art, som diskuteres af dem, så skuffes man (naturligt), når man ser alle problemer behandlet som øvelser, oversat til spørgsmål af typen, hvorvidt sætningen „Det gyldne bjerg eksisterer ikke“ kan eller ikke kan omskrives til en beskrivelse. Og i sin skuffelse vender man sig da som Villy Sørensen til filosofiens historie med håbet om, at filosofien har bevaret sin alvor der, hvor de store filosoffer dog stadig må være på tale.

Problemet er bare, at i et miljø, hvor filosofien gør en dyd ud af sin neu-

²³ Jan Riis Flor: *Hvad er analytisk filosofi?* Poul Lübcke (red.): *Vor tids filosofi*, 1982, s. 40.

²⁴ Justus Hartnack: *Analytisk filosofi, Filosofien efter Hegel / med bidrag af Jørgen K. Bukdahl ... [et al.]*, 1980, s. 155.

tralitet, der må disciplinen filosofihistorie også være dydigt neutral. Filosofiens historie skal så være en museumsrundvisning, hvor den studerende guides fra sal til sal, idet guiden nok viser rundt, men strengt afholder sig fra at mene noget som helst om noget. Resultatet bliver en disciplin, som, nu blot med hensyn til filosofiens historie i stedet for dens problemer, giver sig til at mime en videnskabelighed, nu blot en anden eller andre end de af de problemorienterede filosoffer foretrukne; i stedet for naturvidenskab eller lingvistik her psykologi eller historievitenskaber. Men da filosofiens „historikere“ lige så sjældent er uddannede historikere osv. som deres kolleger „systematikere“ er uddannede lingvister osv., befinder „filosofiens historie“ sig for det meste på et niveau af metodebevidsthed, som ikke hæver sig meget over den illustrerede presses.²⁵

Nu er det dog stadigvæk sådan, som Aristoteles påpegede, at den som siger noget, siger dét og ikke noget andet, hvorfor han ikke er hævet over enhver modsigelse. Selv ikke den analytiske filosofi er helt intetsigende. Hvad den har sagt, er også blevet modsagt. Oven i købet af den selv.

Den „analytiske“ filosofis historie

Af de givne definitioner fra *Vor tids filosofi* og *Filosofien efter Hegel* fremgår, at den analytiske filosofi kalder sig „analytisk“, fordi den forstår sig selv som analyse af det sprog, hvori filosofiske, „ikke mindst metafysiske“, problemer formuleres. Den analytiske filosofi vil som så mange andre af det 20. århundredes filosofiske retninger gøre op med metafysikken, men den vil gøre det ved at analysere metafysikkens sprog. Med en formulering, som blev gængs, vil den undgå, at vi tager fejl med hensyn til virkelighedens struktur på grund af sprogets struktur.

Derfor er de tidligste analytiske filosoffer, Frege og Russell, optaget af spørgsmålet om reference, dvs. om sprogets reference til virkeligheden. Målet er at bygge en teori, evt. et særligt sprog, som kan undgå at henvise til noget uvirkeligt eller ikke-eksisterende. Heraf f.eks. Gottlob Freges bestræbelse på at skelne mellem udtryk, som har mening (Sinn) og udtryk, som har betydning (Bedeutung). Det giver mening at omtale det fænomen, vi ser på morgenhimlen, som Morgenstjernen, og det fæno-

²⁵ Forkærligheden for illustrationerne ufortalt kan man overbevise sig om dette ved at læse billedteksterne i *Vor tids filosofi* eller ved at slå op i *Politikens filosofihåndbog*. Sidstnævnte publikation (fra år 2001) demonstrerer desuden, hvilken forandring der er sket inden for lærebogsgenren i det halve århundrede, der er forløbet, siden Villy Sørensen kritiserede sine lærere. Nemlig ingen.

men, vi ser på aftenhimlen, som Aftenstjernen, men hvad der refereres til, betydningen, er planeten Venus. Ligeledes af denne tilvirkning, med samme mål, Bertrand Russells teori for omskrivelse af eksistensudsagn til beskrivelser; med sådanne udsagn skal det kunne afgøres, om udsagnene beskriver én størrelse, eller om de beskriver ingen eller flere størrelser, hvorved undgås, at eksistens prædiceres som en slags egenskab. I den forbindelse er metafysikken genstand for opgøret – det gyldne bjerg med samt andre kimærer er formaliserede eller neutraliserede udtryk for Gud, sjelen og lign. Derfor kan naturvidenskaben bruges som forbundsfælle.

Men påstanden om, at vi kan tage fejl af virkelighedens struktur på grund af sprogets struktur, har en lang række forudsætninger. F.eks. at vi kan skelne mellem sproget og en virkelighed uden for sproget. Og at sproget kan referere til virkeligheden. Og at det kan referere rigtigt eller forkert. Det er en bestemt opfattelse af sproget – ikke en hvilken som helst. Man går ud fra, at sproget refererer eller repræsenterer; uden at diskutere, hvad sproget i øvrigt er, og om dette, som sproget også kan være, kunne være afgørende for den bestemte type sprog, som man har gjort til sproget. Som man måtte gøre til sproget, al den stund man inden for en ren sprogfilosofi ikke kan stille spørgsmålet: Hvad er sprog? For det er ikke et sprogfilosofisk spørgsmål, men et metafysisk (nogle vil foretrække at sige: et ontologisk, men det er i denne sammenhæng lige så slemt).

Alligevel bliver sprogfilosofferne nødt til at stille spørgsmålet, hvad sproget er, da en filosof som Austin begynder at interessere sig for en ganske anden type sprog end den, som står i centrum for en repræsentationel opfattelse af sproget. J.L. Austins overvejelser gælder de ytringer, som ikke refererer, men som realiserer en handling, og som han kalder *performativer*; ytringer af typen: „Jeg døber dette skib Kammerat Stalin“ (dåben), „Jeg lover at komme til mødet“ (løftet), „Du må undskyldte, at jeg kom til at skyde din hest“ (undskyldningen), osv. Denne teori, som tilsyneladende kun angår et begrænset antal ret specielle ytringer, urgeres af Austin til at være fundamental set i relation til mere almindelige ytringer. For *konstativerne*, ytringer af den beskrivende type, som: „Det er dejligt vejr“, kan jo heller ikke forstås uden at blive tildelt en vis valør. De er allerede performativer: „Jeg konstaterer hermed, at det er dejligt vejr“ – dvs. jeg kommer med et statement.²⁶ Dermed er der sket et brud i forhold til den fastgroede opdeling mellem sprog og virkelighed.

²⁶ Cfr. J.L. Austin: *Performative Utterances*, *Philosophical Papers*, Oxford 1979, s. 247 og 250.

I virkeligheden er det begyndelsen til enden på den analytiske filosofi. Helt slut er det, da Saul A. Kripke påviser, at sproget kun refererer, fordi vi vedtager, at det refererer. Hvis vi som Russell opfatter navnet Aristoteles som en, forkortet, beskrivelse („Aleksander den Stores lærer“, osv.), så må vi, hvis vi opdager, at det ikke var Aristoteles, som var Aleksander den Stores lærer, indrømme, at Aristoteles ikke var Aristoteles. Men det giver naturligvis ingen mening. Altså: Navne er ikke beskrivelser, men referencer, vi har fastsat.²⁷ Vi kalder X sådan, vi kunne også have kaldt det noget andet, men nu, hvor vi har kaldt det sådan, kan vi ikke lade, som om vi ikke har gjort det; vi kan ikke lige så godt kalde det noget andet eller kalde noget andet for X. Når vi tror, vi konstaterer (som i Freges hævdevundne eksempel), at Aftenstjernen er Morgenstjernen, konstaterer vi egentlig blot, at den stjerne, vi kalder Aftenstjernen, og den stjerne, vi kalder Morgenstjernen, er en planet, vi herefter kan kalde Venus.

Disse nybrud, som udefra set kan ligne ubetydelige nuanceringer, har efterhånden betydet, at den analytiske filosofis oprindelige skel mellem sprog og virkelighed og dens heraf betingede oprindelige systemprogram ikke længere kan opretholdes. Lad en analytisk filosof selv konkludere:

„Analytisk filosofi prætenderer i dag ikke blot at være blot en stor bevægelse i filosofiens historie, hvad den så afgjort var, men at være filosofien selv. Denne selvopfattelse tvinger analytiske filosoffer ... til at fremkomme med stadig nye løsninger ... løsninger, som bliver mere og mere bizarre, og som har mistet enhver interesse uden for filosofiens eget miljø. Således er der opstået et paradoks: netop på det tidspunkt, hvor analytisk filosofi anerkendes som dominerende bevægelse på den filosofiske verdensscene, er den nået til enden af sit eget projekt – enden af en blind vej, ikke fuldendelsen.“²⁸

Filosofien og filosofiens historie

Hvor en bestemt retning har taget monopol på at definere, hvad filosofi er – så at „den“ filosofiske diskussion forfusker alle andre med sit universalsprog – er der ikke meget andet at gøre end at vente, til det går over. Mens vi venter, har vi dog filosofiens klassiske tekster; de bestod før og vil også bestå efter den aktuelle *misère de la philosophie*. Men de vil ikke kunne bidrage til andet end tidsfordriv, så længe de læses ifølge konven-

²⁷ Cfr. Saul A. Kripke: *Naming and Necessity*, Oxford 1980, s. 49 og s. 58 etc.

²⁸ Hilary Putnam: *Realism with a Human Face*, Harvard 1990, s. 51. Jeg er min ven og kollega Dan Zahavi tak skyldig for denne henvisning.

tionen blandt dem, der har deres virke som filosofihistorikere. Hvis de skal kunne bidrage til *den* filosofiske diskussion, som ikke lider under den nugældende begrænsning, må konventionalismen modarbejdes. Det gælder – med Villy Sørensens ord – om at finde „et andet forhold til filosofiens historie“.²⁹ Men hvilket? Det spørgsmål skal optage os her til sidst, for det er det vigtigste i denne sammenhæng.

Lad det være gentaget, at den konventionelle filosofihistories fornemste kendetegn, som den deler med konventionel diskussion af aktuelle, filosofiske problemer, er dens neutralitet. Det forhold til filosofiens historie, Villy Sørensen foreslår og selv står for, er ikke neutralt. I bedømmelsen til æresdoktorgraden understreges det flere gange, hvorledes Villy Sørensens produktion forener saglighed og engagement.³⁰ Og det er så sandt, som det er sagt. Men der kan godt siges mere. For det er værdt at understrege, at der netop er tale om en forening af de to ting; Villy Sørensen er ikke først saglig og så engageret, engagementet er indarbejdet i sagen selv. Dvs. det er nødvendigt.

Appellen om et andet forhold til filosofiens historie vil skabe distance til det forhold, som først møder os: Man vil ikke finde noget facit eller svar i filosofiens historie. Alligevel er det netop, hvad man (partout) *vil* finde i den officielle filosofihistorie, for det er som regel det, man holder eksamen i – positionerne, systemerne, resultaterne. De studerende skal vide, at Parmenides og Heraklit var modstandere og ligeså Platon og Aristoteles, de skal kunne Aristoteles' 4 årsager eller Thomas Aquinas' 5 veje til Gud eller Kants 12 kategorier. Og rigtigt, der er ingen tvivl om, at Kant og de andre har sagt sådan eller sådan. Hvad der kan være tvivl om, er hvad det betyder. Man er m.a.o. nødt til at inddrage sig på spørgsmål som, hvordan eksempelvis „årsag“ eller „kategori“ skal forstås.

Her kan der udfoldes megen lærdom og det bliver der, for man kan ikke eksaminere i spørgsmål, men kun i svar. Gives der sikre svar i filosofiens historie? Nej, sikkert er kun, at ikke et eneste af de svar, vi finder i filosofiens historie, holder (måske bortset fra kontradiktionsprincippet, som Aristoteles opdagede, og som kun holder for en bestemt form for erkendelse). Men derfor kan det godt lade sig gøre – for studenten så vel som forskeren – at holde sig til det sikre: inden for Kant-forskningen er dette god latin, inden for Husserl-forskningen dette, osv. Problemet er bare, at denne sikkerhed aldrig kan være andet end institutionel. Et koncil, en centralkomité eller, i vores del af verden, en administration, kan i

²⁹ *Mellem fortid og fremtid* (note 8), p. 86. Se ovl. s. 322.

³⁰ Ang. Æresdoktorgrad til Villy Sørensen i 500-året..., s. 4 og s. 11.

sidste ende stå inde for den. Men en sådan autoritet har ingen filosofisk autoritet. Denne kan enhver kun selv have. Enhver må selv svare for sin forståelse af de filosofiske spørgsmål. Om man gør det, eller man lader institutionen gøre det for sig, er forskellen mellem engageret og konventionel udøvelse af filosofiens historie.

Opfattelsen af filosofiens historie som en facitliste (men desværre til en regnebog, der er gået af brug) giver den analytiske filosofi medhold, for hvis det var sådan, kunne vi snildt undvære filosofiens historie. Så kunne man med rette give sig til at opfatte filosofien som en kumulativ videnskab på linje med fysikken eller medicinen, der for så vidt er kumulative som fortidens resultater fastholdes i nutidens praksis. Og så kunne man anbringe filosofiens fortid på museum eller lade fortidens filosoffer spille kløvne i nutidens diskussioner. Men filosofien er ikke på linje med de positive videnskaber og den skal anstrenge sig ganske meget, hvis den engang imellem skal komme på højde med sin fortid. For dens fortid består ikke af svar, men af spørgsmål; filosofien har ingen positivitet, den må derimod holde spørgsmålene åbne. Vil den trods al tilpasning stadig kunne det, som den har kunnet det i de momenter, der er blevet stående? Det er spørgsmålet om filosofiens ansvar, som filosofihistorien med sin konventionalisme gerne vil løbe fra. I ethvert af filosofihistoriens (eller filosofiens) forsøg på at være neutral, er det ansvaret, der søges neutraliseret.

Filosofiens svar må forstås ud fra de spørgsmål, de forsøger at svare på, ellers forstår man dem overhovedet ikke: Det er Villy Sørensen ikke alene om at have tænkt, men han står ret alene med sin markering af ansvaret, der ligger i at søge spørgsmålet formuleret. Hvilket passer meget godt med, at det ikke kan overtages af nogen, men kun forflygtiges; følger man ikke ortodoksien, der vil have Kant læst sådan og Husserl sådan, eller Nietzsche og Heidegger sådan (om overhovedet), ja så bliver man alene. Det bliver op til én selv at udarbejde spørgsmålet. Men kan man det? Bliver man så ikke bare personlig?

Det forekommer mig, at det personlige hører med, når man vil tale om Villy Sørensen som „engageret“ filosof. Et engagement er altid personligt. Men det er ikke „bare“ personligt. Engagementet har ikke megen interesse, hvis det kun har personlig interesse; det må også angå andre end én selv. På dansk skelner man i denne forbindelse af og til mellem det personlige og det private, men den skelnen er ikke til megen hjælp, for en person er jo i reglen en privatperson. Det er snarere udlægningen af det personlige, det er galt med. Er det personlige nu også personligt, eller er det bare hvad man kalder sådan i medfør af en vis udlægning? Kunne det

ikke tænkes, at den måde, man er personlig på, slet ikke har fat i personen, men kun promoverer en vis opfattelse af det personlige? Hvis man på den måde opfatter personen som en fast kerne, der „er“ noget, og opfatter en bestemt sag som en lige så fast størrelse „uden for“ personen, bliver det vanskeligt at se, hvordan saglighed og engagement skal forenes. For i et sådant neutralt forhold kan personen ikke udvikles, og sagen heller ikke.

Hvis sagen skal vedkomme mig, er det fordi jeg kan lære noget, som jeg ikke vidste i forvejen. Men når jeg har lært det, er jeg ikke helt den samme som før, og det er sagen heller ikke, i det mindste ikke for mig. Det er denne proces, Villy Sørensens engagement er engageret i. Sådan beskriver han i ethvert af sine værker et forløb, en tankegang, som det hedder i hans *Nietzsche*-bog³¹. Han skriver m.a.o. vedkommende. Det havde han ikke behøvet, hvis han bare var ude på at blive anerkendt for sin forskning. Men det var rigtigt at anerkende ham for det. At kunne det, Villy Sørensen viste, at han kunne, repræsenterer i den universitetsverden, som til syvende og sidst tilkendte ham æresdoktorgraden, et overskud i forhold til hvad man skal kunne som underviser.

Der er ikke mange, der har sådan et overskud at give af, og det er vanskeligt at sige, hvad det består i. Og dog. Henvisningen til læreprocessen er et vink: Mon ikke mange trods alt i en sådan proces har mødt en lærer, der har betydet det for dem, at de er blevet, hvad de er, ved valget af deres profession eller ved dannelsen af deres personlighed, eller begge dele? En sådan lærer har så gjort mere end at formidle et stof – og han har selvfølgelig et stort ansvar. Som Povl Dalsgård-Hansen, i sin tid lektor i filosofi ved Aarhus Universitet, gerne sagde til sine studerende: „Jeg kan ikke lære jer noget; jeg kan kun lære jer at lære noget.“ Formuleringen rammer meget godt det overskud, der skal til for at komme fra undervisning til egentlig tilegnelse. Hvis man har lært fortidens systemer op og ned ad stolper, hvad har man så lært? Nej jeg må lære, at filosofiens historie ikke er fortid, at de store filosoffer er mine samtidige, for så vidt jeg må formulere deres tanker i min tids sprog. Enhver må gøre det, så godt han kan; en filosofilærer må gøre det i fuld offentlighed og har dermed det fulde ansvar.

I sjældne tilfælde kan en bog gøre det samme. En bog som får det samme tag i sin læser som den gode lærer i sin elev. Fordi den har et overskud i forhold til det stof, den formidler – forfatteren skal ikke frem med

³¹ Villy Sørensen: *Nietzsche*, 1963, s. 7 (fremhævet i „Ang. æresdoktorgrad til Villy Sørensen“, s. 5).

en bestemt lære eller demonstrere sine evner; det handler snarere om selve gaven. Nogle af de store lærere, vidt forskellige, har skrevet den slags bøger – Vilh. Grønbech, Andreas Simonsen, Knud Hansen, Johs. Sløk, for at nævne nogle af de hjemlige. Internationalt er Alain (Emile Chartier) vel hovedeksemplet. Det er bemærkelsesværdigt, at filosoffer, som først og fremmest havde *dette* format, i offentligheden er blevet overdøvet af de doktriner, man har villet have dem til at stå for, sådan som det er sket med f.eks. Gilles Deleuze eller Jean-François Lyotard. Det vil næppe ske med Villy Sørensen, for det bemærkelsesværdige i hans tilfælde er, at vi kun har bøgerne – de er på en vis måde hans undervisning. I dem møder læseren det overskud, dvs. den åbenhed, der ikke kan rummes af nogen doktrin.

Under doktrinerne er det da også dette livselement, der har holdt filosofien i gang siden Sokrates. Så på den måde har Villy Sørensen vist, hvad filosofien handler om, så godt som nogen internationalt berømt filosof. „Ikke opnåede resultater, men veje som tænkningen stadig føler sig forpligtet til at gå på ny“.³²

³² Gianni Vattimo: *Le avventure della differenza*, Milano 1980, s. 151.